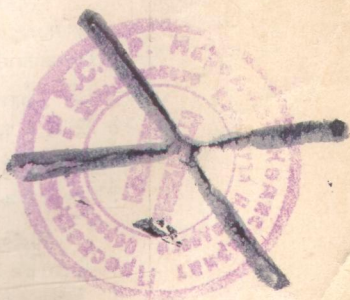

98

K6561

ПЗМЧ 80

ПЛУТ

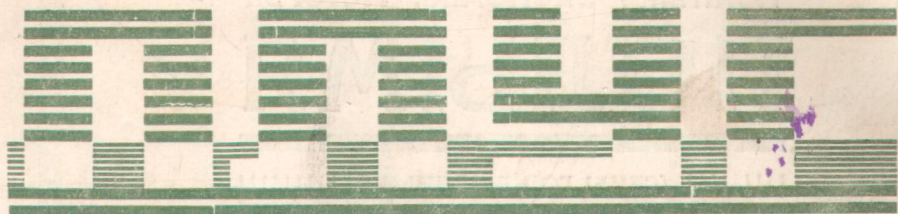

1928

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ЧИТАЙТЕ

ЛІТЕРАТУРНО - ХУДОЖНІЙ ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ МІСЯЧНИК

ОРГАН СПІЛКИ СЕЛЯНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ „ПЛУГ“
(виходить замість „Плужанина“)

ЗА РЕДАКЦІЄЮ: А. ГОЛОВКА,
В. МИСИКА, А. ПАНОВА,
С. ПИЛИПЕНКА, Т. СТЕПОВОГО.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На 1 рік . . . 4 крб. 50 коп.
„ 6 міс. . . . 2 крб. 30 коп.
„ 3 міс. . . . 1 крб. 35 коп.
„ 1 міс. . . . — крб. 45 коп.

Окреме число в г о здрібному продажі — 50 к.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ ДЛЯ
ЛИСТУВАННЯ В СПРАВАХ
РУКОПИСІВ Т О - Щ О:
м. Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

Додатки до журналу „ПЛУГ“
(за окрему плату):

1) 12 книжок (по одній книжці
на місяць) з серії видавництва
„Плужанин“ „Весела книжка“ —
1 крб. (замість 1 крб. 80 коп. за
номіналом).

2) Альманах „ПЛУГ“, частина 4,
що вийде в 1928 р., розміром
15 друк. аркушів — 1 крб. 50 коп.
(замість 2 крб. 50 коп. за номі-
налом).

Ці пільгові умови на додатки
встановлюється лише для річ-
них передплатників.

Журнал на рік з усіма додатками
коштує 7 крб. Річні передплат-
ники на журнал та всі додатки
одержують розстрочку у вне-
сенні передплати: підчас замо-
влення вносять 4 крб. і до
1 травня решту — 3 крб.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ:

Головна к-ра Періодсектору ДВУ
(м. Харків, Сергіївська площа, Москов-
ські ряди, № 11), уповноважені
Періодсектору скрізь по Україні. Пош-
тово - телеграфні контори та листоноші.

Зміст № 2

	Стор.
М. Ковальчук. Фронти — поезія	3
М. Ірчан. Тайна ночі — оповідання	6
В. Поліщук. Благословенний сірий ранку мій — поезія	15
О. Лан. Забуті тіні — поезія	16
С. Божко. Сполохи — роман (продовження)	18
Д. Гуменна. Покинута баба — етюд	27
М. Шульга-Шульженко. Червонарм — поезія	28
В. Сільвестров. Каміньня — поезія	29
Менделе Мойхер Сфорім. Маленька людина — уривок із повісті	30
Юр. Жилко. Далеко гукнув паротяг — поезія	36
В. Алешко. Моя сповідь — гумореска	37
М. Биковець. По червній Білорусі — нарис (закінчення)	46
О. Шиманський. Червона армія в українській літературі	54
Гр. Михайлець. Менделе Мойхер Сфорім	65
Бібліографія. З. Єфімова. В. Винниченко. Сонячна машина. К. Тасічко. П. Лісовий. В революцію. Д. Гуменна. Сміянський. Нові оселі. Поліщук В. А. Александрович. Угрунь. Піонерка Ш.— В. Юрезанський. Червонозаводський загін	71 — 75
Хроніка: література, театр, кіно	76

Виправте помилку: на ст. 18 в примітці до роману „Сполохи“ 13 рядок надруковано, — „Сином попа, народника,“ треба — „Сином попа, народником“.

ДО ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ

Річним передплатникам, що підписалися на „Плуг“ з додатками, разом із цим номером надсилається другий додаток: № 18 з серії „Ресета книжка“ в-ва „Плужанин“ під назвою: **П. Ванченко. Жива реклама.**

Додаток до № 1 — О. Вишня. Чухраїнці — було надіслано не разом з № 1, а трохи пізніше. Хто не одержав, просимо повідомити.

№ 2 „Плугу“ запізнюється, і виходить 15 березня; № 3 має вийти не пізніше 31 березня.

Зміст № 3 „Плугу“: К. Анищенко. Єдиний порятунок (оповідання). Г. Яковенко. Диво (оповідання). М. Гаєвський. Бандит Микишка (оповідання). С. Божко. Сполохи (роман). Шолом-Алейхем. Порада (гумореска).

Поезії: О. Ведміцького, М. Годованця, А. Олійника, Л. Рабіновича, Юр. Жилка та ін.

Статті: А. Милоvidов. М. Коцюбинський і М. Горький. Проф. О. Білецький. Автор Гулівера. М. Биковець. Справа з Шевченківськими пам'ятниками.

Бібліографія. Хроніка. Наше листування

~~R 6561~~

СПІЛКА СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПЛУГ

Харківський Інститут Народного
Світлотислярства
Шифр: 05
П-40
СТУДЕНТСЬКА БІБЛІОТЕКА

П Л У Г

ЛІТЕРАТУРНО - ХУДОЖНІЙ
МІСЯЧНИК

ЗА РЕДАКЦІЄЮ:

А. ГОЛОВКА, В. МИСИКА, А. ПАНОВА,
С. ПИЛИПЕНКА і Т. СТЕПОВОГО

РІК ЧЕТВЕРТИЙ

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ХДХ.
Інв. № 24490

1928

ЛЮТИЙ

№ 2

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

59
68

Читачу! Просимо прочитавши це
число журналу, повідомити нас про
свої враження на адресу: Харків, вул.
К. Лібкнехта, 31, „ПЛУГ“.

ФРОНТИ

Микола Ковальчук

В. Минкові

I

Фронти...
Фронти...
О, дні далекі,
Загублені в гучних снігах!
Про давню, стихлу небезпеку
Співа прострелена нога.
Нога, що з кулею здружила
Не розлучитись їм ніяк...
І вже не так клекоче в жилах
Горяча молодість моя.
Ах, політруче, політруче!
Ну, як про те нам не згадать,
Як над Сивашем
Білі кручі
Стогнали в муках
Від гармат!
Стогнали в муках і затихли...
І ми тепер уже не ті.
Та радість в тім,
Що серед віхол
Були ми віддані меті.
І от, в ці дні,
Коли спокійно
Шумлять задумані гаї,
Хіба ж це нам тепер покинуть
Згадки й чекання на бої!

II

Ах, політруче, політруче!
Ну, як про те нам не згадать,
Як над Сивашем
Білі кручі
Стогнали в муках від гармат,
І це якось - от трохи дивно,
Це може здатися,
Як гра:

Колись робота у Подиві
І заклик —
Всім іти вмірять...
А зараз тут, в конторі треста,
Де комарина пісня пер,
Хіба нагану щоки пестиш
Своїми пальцями тепер?
Ти пам'ятаєш:
Ніч і вітер...
Упав у ранах командир,
Та сліз йому ніхто не витер
І не приніс йому води.
Бо там і там,
Туди і звідти
Шалені віхоли вогню...
А ми безвусі, зовсім діти
Пішли так само на війну.
І командир наш гірко плакав...
Та не від болю і образ
А що не міг іти в атаку,
Коли пішли
В останній раз

III

Одгуркотіло
І затихло.
І ми тепер уже не ті.
Та радість в тім,
Що серед віхол,
Ми завше
Віддані меті.
... Сьогодні тут, в конторі треста,
Де комарина пісня пер,
Ти —
Стрій чисел і літер пестиш
З такою ніжністю тепер.
І стіл,
Як степ на Перекопі,
Зеленим засланий сукном.
Хіба яка печаль охопить,
Тебе, колишній політком?
Зі стінки радісна усмішка
Від Іллічєвого лиця
Ти знов накази ловко пишеш
Згори куточку папірця.
... І знову клич за кабінетом
На бій!
На бій!
— Огонь війнув
І зачастили кулемети
Дощем свинцевим об стіну.
Вперед! Вперед!
Зелене поле
Хай почорніє від нудьги,

Хай смертна путь —
але ніколи
Нога не 'дстане від ноги.
Вперед!

IV

...Ах, ні!
Стінки навколо
І за вікном — нікого ма!
Там лиш береза зовсім гола —
Одежу вітер познімав.
Це втома виплеснула келех,
І на плече упали сні...
Тут, у конторі, тихий шелест
Паперів розрахунків, книг.
Не кулемети б'ють у груди —
Якесь замріяне дівча,
Похилене над ундервудом,
Листа нехайного кінча...

V

Фронти,
Фронти...
І там, і тута
Іти,
боротись
і вмірять.
Кому думки печаллю скуті
І в серці непорушна гать?
Кому в чуттях — незлад і болі?
— Один лиш жаль у багатьох:
Що командир
заснув у полі
Й не знає наших перемог.
Ми не могли стоять в сторонці
І від кривавих ран зомліть
Ми —
любим це гаряче сонце
І ситі
радістю землі
Як гарно те, що ми зуміли
Своєю юністю ясні
Іти захоплено і сміло
Кріз бурі, темряву і сніг!
І десь вдалі ще не затихло
Ще довго нам іти, іти...
Та все-ж в огні життєвих віхол
Ми завше
віддані меті

ТАЙНА НОЧІ

М. Ірчан

М. Ірчан

Мирослав Ірчан — український письменник, що живе й працює в Америці (родом з Галичини). Але добре знає його й Радянська Україна. Його п'єси „Підземна Галичина“, „Родина щиткарів“ користуються заслуженим поспіхом в наших театрах і роб. клубах. Розійшлася його книжка „Фільми революції“, друкується вдруге (ДВУ) його спогади „Трагедія першого травня“ і збірка оповідань „Біла малпа“ („Плужанин“). В творах своїх одбиває він і американське сучасне життя і життя України та Галичини в часи громадянської війни. Оповідання з життя українського села під Польщею, ласкаво прислане нам автором з Америки, подаємо нашим читачам.

редновку і на насіння не стане... Гой, боже, боже... Високо ти дуже...

— Якось то буде, не журіться мамо... — кинув знехотя син, а жінка любо шепнула:

— Ой ти паскуднику! Чо' щіпаєш... Грицьку, бігме боже, крикну! Ой, не скобочи...

Тяжкий стогін вповив горбковаті землі галицького Покуття, що підперезали зеленою крайкою хмурні Карпати. Тяжкий стогін понісся по тих білих селах, що весною впиваються душним квітом і з покоління в покоління передають гірку біду, м'яку-милу, звучну говірку і несвідомий дух бунтарства. Стогін той застряг в широких селянських грудях і гне спрацьовані постаті все нижче і нижче. А тихцем, оглядаючись, передається з вуст до вуст:

— Ба, чи довго ще оця Польща буде збиткуватись над нами?..

І сунуть дні за днями, ночі за ночами, а слідом місяці, роки. І тільки сум, тільки горе і нужда безпросвітня...

Як лиш вікна сільських хаток кліпнуть ввечері жовтими плямами і стануть чорними — тоді завмирає голосна мужицька біда і тихо перешіптується на печі і постелі. Хтось зідхає, хтось безнадійно кличе бога.

Старі на печі, молоді на постелі. В хаті пашисть ще запражкою, а в миснику шкрябають голодні миші. І болісно з печі снується темрявою дряхлий голос старої матері.

— Гой, боже, боже. Такий цей світ тяшкий, аж немож жити. Цілу весну і літо обробляємо, а прийде осінь, тай руки ломимо...

Хвилинку мовчить хатня темрява. Розпливаються нарікання скорбної, спрацьованої матері.

Недавно оженений син тримав одною рукою попід шию молоду жінку на постелі і відповідав:

— Та що хочете, мамо? Вродило то, що могло. Як-би поля побільше, то й було-би...

— Та я нічо не кажу, синку. Але отою мандибуркою¹⁾ дотягнемо до пе-

¹⁾ Бараболя, картопля.

І хіхікнула йому в пазуху. Боліли руки, боліли ноги і лупала мо-
лода-гнучка спина від роботи, — а все таки любо було їй біля нього.
„Так вже бог дав“ — думала.

А ніч — мати чорна. Прикриє, притьмить і приголубить. Часами
защіпає, часами залоскоче, а потім — як на печі захропить мати — тво-
риться світ новий. На ті загони, що й тепер, та щоб звужувалися вони,
та щоб дітвора кричала і йшла в найми, йшла на панський лан. Ніхто
не винен тому, бо — „так бог дав“...

Грицько мовчки гладив пухле обличчя жінки, але хутко перестав,
бо почув, що рука його як витерта щітка. Потріскана, тверда і в мозо-
лях. І тоді думав: В полі два загони бараболі. Як прийде час, вибере,
привезе додому і вже всі достатки. А потім ораниця. На день роботи.
Хоч давно болить його в боці, нераз зігнутися тяжко, але він нікому не
каже. Аби кобильчина здорова. Піде в „супрязі“ з Федьковим буланом
і грошей зароблять. В людей коней не багато, на розхват беруть. До-
робиться. І жінці шальонова спідниця буде і йому клапаня¹⁾ з синім
верхом. Він же тепер чоловік. Газда Ге!

— Що ти там бурмочеш? — шепнула на грудях жінка.

Він якось дико пригорнув її і ще тихше відповів:

— Не вірю, що женатий...

— От, на маєш!..

— Здається, що лежу з тобою під кожушиною в stodільчині і боюся,
аби твій тато не прийшли...

— Ба!

— Та бігме боже, якось дивно. Був парубок, а тепер газда. Га?

— Та газда...

— А ти газдиня?

— Знаєш-же...

— Ей, ти! Ходив, але й виходив. Тепер вже нікому нема до нас
права. „Шлюс“²⁾. От чекай, най я розгаздуся. Все буде в нас. За-
роблю, вберу тебе як паву. Будеш ходити, гей багацька. А зимою пря-
стимеш, я змайструю колиску...

— Ай, йди собі!.. — і заховала голову в його пазуху. Він тихо
засміявся...

...І ніч була не ніч і хата була не хата. І біда кудись пропала
і журба відлетіла.

Парасці в півсвідомій голові шуміли слова:

— „Змайструю колиску“...

І було соромно перед собою, перед ним, а найбільше перед мамою
і батьком своїм. І страшно, і любо, і розкішно. Вона ж жінка, молодиця...
Яке кому право? Інакше не може й бути...

Десь потім тихо просила:

— Не йди нині. Полеж, ти цілий день наробився.

А він:

— Ні, Параско. Хоть трохи кобильчина підпасеться. Мандибурку
треба буде возити, ораниця за плечима.

— Страшно Грицьку. Аби тобі та ще щось не сталося...

— Ігі, дурна! Хіба я не знаю?..

І далі солодка розмова без слів. Лиш вони розуміли її.

Хтось забарабанив у вікно.

— Грицьку-у-у-у! Грицьку!

¹⁾ Зимова шапка з лисячих хвостів.

²⁾ Кінець.

8

Хатки, як купки чорного гною, кінчилися і сопівка заголосила в останнє, перейшла в жалібний хрипіт і затихла. Лиш коні по болоті: чапчалап-члап-члап...

Турецький ліс за селом, далеко. Під ним панський лан безмірний безкрай. А ліс — чорний і в день і в ночі, ще й турецький! Ніхто й не знає, чому турецький. І ніхто ніколи не думає над цим. Хіба не все одно? Турецький, так турецький.

Хлопцям трохи моторошно, але вони не показують цього. Попереду Федько з Грицьком, мовчазні, погорблені, як-би їхали в атаку. Лиш час від часу впаде в темряві їхнє слово:

— Скільки кірців?

— З трицять.

— Ого-го!..

Вони, так сказати, газди. Вже два тижні жонаті, тому й думки поважні, хазяйські.

А за ними, чорними тіннями, хлопці. Власне їхні товариші, такі ж „хлопці“ як і вони. Але ба! Нежонаті, а це багато значить. Вони носять ще капелюхи з кутасами, а Федько з Грицьком ні. (Газди!) І в церкві вони вже стоять не то між парубками, не то між газдами. Так по середині, з краю одних і других. Але поволеньки відсуватимуться кожної неділі від парубків, та все ближче до газдів. Зразу не можна ж.

Десь з-заду пів голосом підгукував хтось:

... Василюх гоп-га,
Василюх гоп-га,
Василюх гоп!..

— Мой-на мой, а будьте но тихо! — важно перестеріг Федько.

— Біда з газдами — заворкотіли з-заду.

І всі пирснули сміхом.

— Ей, чоловіче, Федьку, а скажи-но як то з жінкою? — питав хтось з гурту.

— Оженися, то будеш знати — гордо кинув Федько.

— Тоді не буду питати тебе. Ти скажи тепер...

Але Федько вперто мовчав. За це Грицько напів повернувся на кобилі і широко сказав:

— Ви, мой, один з другим, як бички, а роки йдуть марно. Женіться, хлопці. Бігме боже, варта.

— А чому ж варта?

— Жінка в хаті, весело. І зварить і попантрує і пожуриться тобою...

Він був такий щасливий, що дійсно хотів поділитися з товаришами своїм щастям, але хлопці пустуни, обертали все на сміх.

— Та що там. Грицьку, женитися. В нас і без женіння є...

— Ет, не грішіть...

— Ба! Святий! Забув, як з нами ходив до Варвари під шіпку?

— Ну, ну, мовчи... — образливо забурмотів Грицько і злісно вдавав ногами кобилицину, як-би боявся, що Параска почує.

Краєм лану поскакали дрібним бігом, як примари. Лиш ланці на конях подзвонювали. Грицько пригадував вбитого на війні брата Василя, що служив в кінноті, і пригинався, гей-би від куль, аж коняка постогнувала. Цмокнув, поплескав по шиї і вона тяжко дихаючи — рванулася вперед.

Підїхали під самий ліс. Попутали коней і юрбою посідали в холодну невеличку конюшину. Коні з жадобою хрупали і розлазилися на всі боки.

Стало ще темніше. На небозводі хмари, як чорне рядно. Глянеш, і не знаєш де небо, а де ліс.

Пастухів Проць, з усіх найбоязливіший і наймолодший, розказував легенду, в яку непохитно вірив.

— Ще мій тато казали, що під цим лісом пуджіє¹⁾. Раз пасли й вони коні і в опівночі виходить з турецького панич. Люлька в зубах, паличка в руках. Тато напудилися, хочать перехреститися, тай немож. Люлька в зубах трясеться (бо вони курили люльку), чупер дуба став...

— Таже твій тато лисий... — перепинив хтось.

— То не тепер, а ще як молодим•були... І чупер став дуба, люлька їм в зубах трясеться. А панок сів, тай каже: поміняймося мой, люльками! Тато дивляться, а в панича люлька золота. І тютюнець як волос дрібний. Помінялися. Пішов панок, а тато курі і курі²⁾. Смакує, аж страх. Тай потому заснули так з люлькою в зубах. Рано дивляться, а замість люльки — тай кавалок шумилини з кукурудзи, а на кінчику свіжий коняк... Бігме, боже...

— Та ти, Прицу, будь тихо в такий час з паничами — озвався Федько. — Ліпше най... де то він подівся? Мой, Йване! А розкажи но, як-то ти воював?

Йван — між хлопцями — авторитет. Всі вони дезертири, не були в боях у Львові, ані на Вкраїні. „З дівками валялися“, а він — бився „за Україну“. Два рази ранений і лиш рік, як повернув в село.

— Та що я вам буду казати? — байдужно відповів.

— Розкажи, як було у Льв-ві...

Про це всі радо слухали, хоч знали, що Йван бреше і з носа не куриться йому. Але брехав цікаво і поміж брехнею було дещо й правди.

— Та була ніч от така, як тепер — почав ніби сидувано Йван. — А наша сотня в Фердинанц касарні³⁾. Довкола нас Поляк, а ми як

До 10-річчя Червоної армії

На маневрах. Червоноармієць перепливає річку верхи на поплавку Полянського

¹⁾ Лякає.

²⁾ Курять.

³⁾ За австрійської влади звалася у Львові одна військова касарня ім. Фердинанда.

в клітці. Але б'ємося. Билися дві неділі, аж патрон не стало. Біда. Скликали всіх нас на нараду і кажуть: так і так товариші стрільці, патрон нема, довколо Поляк, таліфони порозривані. Треба дати знати до наших в „Народний Дім“, але немож. Хто піде охотником?

Подумав я і кажу: піду зараз, раз мати родила, раз і вмирати, але дайте мені пів кварта міцного руму, дайте п'ять бомб, один ліворверт, рушницю і в руки шаблю гостру. Ну, дали. Випив я рум і пішов на двір. А довколо Фердинанц-касарні — мур. Глипнув я вправо, глипнув вліво і думаю: або буду жити, або ні. Сховав письмо до коменди, насунув шапку і — як розбіжуся, як не скочу на мур, а Поляк машинкою¹⁾ та-та-та-та-та-та-та... а я через мур, через мур, через мур, мур, мур...

Слухачі вибухнули голосним сміхом,

Йва цього не любить.

— Та чо'смієтися, дурні?

Хлопці аж прилягали.

— А як то ти, Йване, скакав з тими бомбами і шаблями?..

І задихалися від сміху,

— Йване, як то? — посмішкувався Федько. — Поляк машинкою та-та-та-та-та-та, а ти через мур, мур, мур...

І забували всі, що вони таємно на панському лані, реготали до сліз.

— А, йдіть ви до дитьчої мами! — злився Йвав. — Дизинтири!..

Але Федько не давав покою.

— А скільки-ж тих мурів було, Йване? З вісім один коло другого, бо ти так борзо²⁾ через мур, через мур...

Довго ще сміялися хлопці, а Йван мовчав. Він знав, — пересміються і втихнуть. Для нього вони лиш „дизинтири“, що в тяжкий час „валялися дома з дівками“.

Коні дбайливо хрупали, форкали і поскакували все далі і далі.

— Ну, хлопці, жарт на бік, а чи чули ви, що діється скрізь? Панів б'ють, фільварки палять...

— Та чутки ходять, але чи то правда...

— Та правда, не хотять наші люди під Польщею бути.

— А хто-ж цього хоче...

— І б'ють польських панів та шандарів.

— Мають рихт³⁾. А як-би й наш фільварок пустити, га? — озвався Йван, що забув вже за образу.

— Та варта-би, але в нас жид, а не пан.

— Все одно, брате, жид, але пан. Жидівський пан.

— Або панський жид... На нашій землі, нашими людьми маєтки збиває.

— І з панами, з шандарями тримає...

— Правда, хлопці. Пустім'го з димом!

— Як-би так знаки, що нічо з того не буде. Гм... А то знаєте, може й село від двора ймитися. І нас можуть повилапувати. А тоді — вічний кримінал...

Це так в голос роздумував „газда“ Грицько. Він і спалив-би двір і боїться, що зловлять. А що-ж тоді Параска? Здуріла би.

— Чув, що десь під Городенкою чи під Заліщиками є повстанці. Як-би так, тай до нас прийшли. Поможемо...

— А як зловлять?

¹⁾ Машинка це скоростріл, кулемет.

²⁾ Хутко.

³⁾ Правда.

— Не зловлять. На Україну втечемо. Там з нашого брата хоть загату клади — і слобода велика — запевнював Йван.

Говорили-б може й далі, але почав накрапати дощ, а згодом таки добре заслотило. Всі схопились і побігли в ліс. Якийсь час тудилися під деревами, але як дощ почав промочувати на них мішки, Йван піддав добру думку.

— Хлопці! Та тут близько побережника 1) хата. Побіжім, недалеко...

Справді. На краю ліса, кільканадцять кроків відсіль, стояла самотна хатина, що в ній бувало влітку ночував панський сторож. Всі знали, що зараз там немає нікого, окрім лопат, що вилежували до кожної весни, як дівчата садили в лі і малі деревця. Хоч хатина замкнена, але можна постояти під стріхою.

Всі погодилися з Йваном, і що було сили побігли, закриваючи мішками обличчя від вітру і дощу. А чорний ліс таємно шумів, перешіптувався, як би раду радив з темрявою і дрібним, рясним дощем, що ніби перший вістун довгої, заслощеної осені, налетів з холодним вітром на землю сповістити всіх про прихід поживклої старої пані.

Як хлопці були вже близько хатини, то передні раптом пристанули і задеревіли. А за ними всі. І горяч облила все тіло і мороз пройшов від голови до п'ят і стало лячно-лячно. Кожний мовчав і стояв, і кожний виразно бачив під хатою чорні тіні.

— Хто? — почувся голос з темряви.

Тихо. Лиш ліс шумить і дощ виграє свою пісню по листях дерев.

— Хто, бо стріляю! — повторив грізно той-же голос.

Федько, що був на самому переді, ледве видушив:

— Пасемо коні.

— З села? — питав хтось від хати.

— Ая.

— То підходьте, ми свої.

Але хлопці не підходили.

— Підходьте, дурні, не бійтеся...

І від хати відділилися дві тіні та почали підходити до хлопців.

Всі завмерли.

Дві постаті з готовими до стрілу рушницями станули перед ними.

— Ну, чого боїтеся? Бачите, не вовки, а люди.

— Хто-ж ви такі? — сміливіше спитав Грицько.

— Червоні повстанці.

Знову тихо. Лиш Грицько по хвилі з недовірям:

— А чо, червоні?

— Бо проливаємо панську кров і пускаємо червоного півня під панські фільварки.

— Свої! — крикнув Йван і виступив вперед.

— Звичайно, свої. Чого-ж мокнете, йдіть під хату.

Несміливо підійшли хлопці і заховалися під стріхою. Повстанців було більше, бо покулені перемокли, товпилися довколо хати. Розпитували про село, про пана, про жандармів.

— А хіба в хатчину не можна? — спитав оден з них.

— Замкнена

— Та що там замкнена! Вона панська...

І заскреготіла колодка в руках повстанця. Вдарив де-кілька разів прикладом рушниці і двері відскочили. Гурмою зайшли в хатину. Черкнув хтось сірника, стягнули з постелі з березових кругляків соломку,

1) Лісний сторож.

полягали, де хто міг. Лиш сільські хлопці близько порога, оподалік. Повстанці, видко, були перемучені, бо лиш один з них говорив, інші мовчали.

— Жандарми не ходять сюди? — питає, повстанець.

— Та ходять цю дорогою в друге село, Тернівку, але хто-би в таку ніч йшов...

— А відки ви, товариші повстанці? — допитувався Йван.

— Відки хочете... — почулась в темряві відповідь.

— Може з України?

— Може й з Укр їни. А ви що, парубочите?

— Та ми нічо. Як-би сила, то пішли б і ми...

Оживилися повстанці. Спершу говорили гордо, зневажливо, але потім голоси їхні стали привітні, щирі. Дехто з них курив і від цигарок було видко чорні й сірі блюзи. Хлопці теж осмілились і засипали питаннями товаришів. Таких близьких і таких далеких.

Лиш одиночі Грицько мовчав. Він навіть не присів, як всі. Сперся на одвірок і чомусь лячно було йому. Згадалися слова Параски:

— „Лиш пантруйся, Грицьку!”

Як-би знала вона — босоніж прибігла б з села. За хвилину, як в хатині притихли, сказав до всіх:

— Подивлюся на коней — і вийшов на двір.

Дош перестав, стало ніби ясніше, але вітер пробирав до костей і ліс голосніше шумів, шепотів. Було ще лячніше. Грицько тяжко зідхнув, насунув вуланку і повільно поплівся попід ліс. Здавалося йому, що він спить і все це неправда. Якись повстанці — чужі люде з рушницями, розбита побережникова хата, турецький чорний ліс і панський лан... А там в селі, в хаті, так тепло і так тихо... Ще й Параска!..

Довго бродив ланом, не зважав, що по коліна зарощував себе, завертав коні під ліс і думав і не знав про віщо. Потім повільно, згорблений в двоє, пішов назад. І була думка сказати хлопцям, щоби вертали в село. Все одно страшно тут. І солодка гадючка впила в серце, як згадав, що прийде в хату, ляже на теплу, нагріту постіль, засне, забуде. Турецький ліс і дивні повстанці будуть тільки сном...

— Хто там?! — почув нараз грізний оклик.

Грицько підніс голову, глипнув і по тілі пробіг мороз. З боку від нього, на дорозі близько хатини, стояли дві чорні постаті. Але хутко заспокоївся. Це-ж ніхто інший, як повстанці. Тому впевнено й відповів:

— Свій!

— Стуй! — крикнули в один голос постаті і Грицько зрозумів. Жандарми! І що сили було — кинувся до хатини. Здавалося два кроки, а він біжить, біжить і хатина ніби тікає. Ще трохи, ще... ось... ось... Але — на дорозі блиснуло, грюкнуло, Грицька вдарило щось в голову, він встиг тільки схватитись рукою і впав обличчям до землі перед самим порогом. Тепла кров блиснула в очі, а йому чомусь здавалось, що це сон. Це Параска гладить теплою рукою. І сон-же тяжкий... в голову його впився і довбає і ссе. Ой!..

З хатини вибігли повстанці й хлопці. Заметушились, закричали. Одні падали на Грицька, інші ховались хутчіш за хатину. А з дороги знову — бах — бабах!

І пішло по чорному лісу:

— Ах-ах-аааах!..

Здрігнувся старий турецький ліс, прорізали постріли його тишу, розбудили, залили клекотом найтемніші нетри його. Гей, тай б'ють же невідомі повстанці! Позалягали за старі дуби, за білокорі берези, і виблискують огнем. А хлопці кричать і ховаються позаду.

— На право - о - о! Забігай - а - а - й! — почулося з лісу.

І схилені тіні повстанців кинулися в два боки.

Побачили жандарми, що не жарту і з дороги на лан. То приляжуть, то знову підбіжать. А повстанці з хлопцями за ними. З трьох боків сиплять огнем, з трьох боків кричать хлопці.

— Не пустіть їх живими, бо пропадемо! — кричить задиханий Йван. Жандарми рідко відстрілюються і біжать - біжать.

— Сальвою, — крикнув хтось.

Пристанули і вдивились хвилину в ледво видні тіні.

— Раз, два, трр - ри!

Бабахнула сальва і зникнули тіні, а всі вперед. Півколом підходили, рушниці наготові, як - би шукали зайців на полюванні.

Дійшли. В розпрузі качався грубий сержант, а молодший Дзюбек (хлопці їх знали) просився на колінах:

— То він, то не я. Даруйте життя. В мене жінка...

І замовк. Тяжкий приклад рушниці розторощив голову на двоє, і стало тихо. Мовчали хлопці, мовчали й повстанці.

Підійшов Федько з Процем.

— Грицько вбитий...

— Боже! — схватився за голову Проць і тихо - тихо заплакав.

Але Йван сказав:

— Вертатися в село нам нема що. Я йду з вами в повстанці.

— І я!

— Піду й я!

— Ходить!

— А коні?

— З кіньми. Буде кіннота.

— А ти Федьку?

— Я вертаюся. Грицькову кобилу треба відвести... І жінці сказати...

— І я з тобою — просив заляканий Проць.

Поділилися на два табори.

...І хто міг сказати ще „три квандранці на десяту“, що таке буде по півночі під чорним, турецьким лісом?

* * *

В побережниковій хатині викопали яму і поховали Грицька. Затоптали землю, притрусили соломною, щоб знаку не було, щоб селові та біди не було. А жандармів витягнули далеко - далеко на середину лану і кинули в конюшину. Не хутко найдуть їх...

* * *

Понурий Федько і блідий, переляканий на смерть Проць, наказали своїм дома, аби ніхто й словом не вимовився, що вони не ночували в хаті. Бо — „вічний кримінал“.

Зі сходом сонця з чотирох боків запалав панський фільварок і на акації біля кузні загойдався повішений пан і економ.

Заспана Параска стояла на воротах і плакала. Конячка дрижала з холоду прив'язана до воріт, а чоловіка не було. Думала — побіг до двора. Але не витерпіла. Стрілою кинулася до Федька.

— Федьку! Де мій Грицько?

Він відвів її в бік і сказав побожитися, що нікому не скаже. Серце Параски обімліло і в грудях заперло віддих. Ще дужче заголосила і кризь ридання побожилася тяжко на бога, на здоров'я, на життя.

— Нас ловили шандарі і хлопці трохи побили їх. Тай боялися вертати. Втекли на Радянську Україну... Але, Параско, ані слова, бо вічний кримінал. Грицько вернеться. Казав... абись... абись... не боялася. Він борзо прийде...

Вона сперлася на Федькову хату і заголосила, як по мерцеві. А Федько тривожно оглядався, закусював губи і тихо просив мовчати.

На дзвіниці бовкав дзвіг, заспані люди бігли гасити фільварок і думали що Параска за панським добром так плаче. Ніхто не знав тайни осінньої ночі.

* *
* *

З того часу, як лиш вікна низьких, мужицьких хаток кліпнуть ввечері жовтими плямами і стануть чорними, — в бідну хатину Параски всувається пекучий біль і смуток. На печі зідхає свекруха і молить бога за здоровля сина, а на постелі плаче несвідома вдовиця Параска і кусає з болю тверду подушку.

І жалісно скрипить тоді постіль, що на ній вродився Грицько, його батько, дід і прадід...

БЛАГОСЛОВЕННИЙ СІРИЙ РАНКУ МІЙ...

Валеріян Поліщук

Благословенний сірий ранку мій,
І день і час,
І ти обнята працею, невтомна доле.
Я вас таких
Не розлюблю ніколи,
Поки вогонь життя
У серці не погас.
Ідїть до мене ніжні та бурхливі,
Шуміть, буруньте у веселій зливі,
Щоб знаменням мені
Своїми факелами чорними над обрієм горів
Розсипний стрій
Блакитних димарів.
Ах, як розкішно у житті кипіти!
Ах, як високо захват підніма!
Нехай розчавлені лежать розпуки квіти,
І туга хай розвіється німа!
Бо все таки, щоб не казати,
А в диких закутках затуркані з біди
До розуму ідуть в ході завзятій
І діти бідненькі і зморені діди.
Бо все таки, щоб там не було,
А в будівничім запалі нервових міст,
Чи в тусклому забутих сел горінні
Скрізь електричні сполохи
Здіймаються по Україні,
І трудова земля
Сповняється ранковим гуком.

ЗАБУТІ ТІНІ

(Романтика початку)

О. Лан

I

Вони сиділи на криниці.
Над ними в синій глибині
Далекі зорі-зоряниці
Плели мережева ясні.

За ними верби щось шептали.
Травневі гості-солов'ї
Дзвінкими співами лякали
Солодкий сон старих гаїв...

Вона ласкава, мов тополя,
Струнка, мов тростка з-над ставка,
Схиляла в тузі біле чоло
До молодого юнака.

А він — спокійний, темнозорий
Дивився в поле мовчазне,
Де через доли, через гори
Лилось, немов криваве море,
Пожежі марево страшне.

II

Вона:

Вночі в далекому байраці
Зловісно пугають сичі,
Не йди, мій соколе, до праці —
На варту ратницьку вночі.

Бо за могилою глухою,
Де причаївсь байрак густий,
Тебе зрадливою рукою
Заколе ворог навісний.

Кому ж ти скажеш наостанці
Своє розпачливе „прости“?
Хто розповість твоїй коханці,
Де труп скривавлений знайти?
Не йди, мій голубе коханий,
Бо чи ж знайду в степу твій слід?
Хіба не краще до світання
Під соловейкове сюрчання
Отут забути цілий світ?

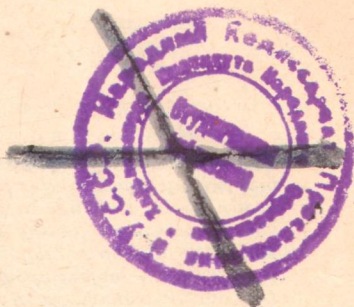
III

Він:

Коли кругом, мов чорні круки,
Шугають хижі вороги;
Коли народ ламає руки
Від нестерпучої нудьги;

Коли країна безталання
Лежить розтоптана в крові,—
Ганебно дбати про кохання
Й тікати в гай до солов'їв.
В часи, як смерть свої дарунки
Несе для змучених братів,—
Мені миліші поцілунків
Удари лютих ворогів!

Нехай сьогодні я загину,—
Та знаю — по моїх кістках,
(Настане золота година!)
Ітиме радісна країна,
З піснями волі на устах!

IV

Вона скорилась, — він покинув,
Невже наврочили сичі,—
Юнак по-лицарськи загинув
В степу широкому вночі.

Ніхто не знав де герць завзятий
Юнак із ворогом почав:
Ніхто не чув, як ворог клятий
Юнацьку голову відтяв;

Ніхто не бачив, як терзали
Юнацьке тіло пси вночі,
Над ним розпачливо ридали
Лише нестримані дощі.

Над ним схилялись, — щоб сховати
Від сонця, — тіні будяків...
Чи спомяне ж країна-мати,
Як буде свято святкувати,
Своїх загублених синів.

V

Вона ж лишилась самотою.
Даремно, гірко плачучи,
Вона сиділа під вербою
Що-ночі, — милого ждучи.

Даремно бідна сиротина
Не ззіла вдосталь, не спила,
Та кожну вільну копійчину
Собі на посаг берегла:—

Юнак ніколи до криниці
Більш не приходив. Продала
Свій посаг — людям, — в жалібниці
Дівчина-наймичка пішла.

Ніхто не бачив, як ридати
Вона ставала в самоті...,
Чи спомяне ж країна-мати,
Як буде свято святкувати,
Ті слъови — зерна золоті!

СПОЛОХИ

Друга частина роману „В степах“

Сава Божко

(Продовження)

БАБИНЕ ЛІТО

С. Божко в своєму романі розгортає дію по трьох лініях: шахта, економія, село. Дія йде перед 1905 роком. Читачам у першому числі „Плугу“ було вже подано дві картинки з життя шахти — катастрофа в шахті і сцена в шинку, де п'ють уперше молоді шахтари — заробітчани, де підпоює куркуль Свиненко своїх однодумців, щоб вибрали його на старшину, де зустрічається штейгер Кирила з колишнім товаришем Смердинським, сином попа, народника, що веде підпільну революційну роботу.

В цьому уривкові — ми в економії. Автор виводить на кон нових дієвих осіб, зустрічаються й наші старі знайомі (ще з „Чабанського віку“).

На полі, по саду, на подвір'ї економії Генріха Наймана осінній смуток. Ще місяць тому закінчилась гаряча пора молотьби, тяжка, похаплива й весела.

Отака та молотьба, що всіх захоплює своєю жвавістю та вихливістю. І знають же всі заробітчани — строкові й поденні, — що панське молотять, і з цієї безконечної зливи зерна, що ллється та ллється з машини-молотарки, ні мішка ніхто не одержить. А чогось усім приємно, як оця дорідна золота пшениця наповнює лантух за лантухом. І як у шаленому герці, бувало, хлопці хапають один поперед одного п'ятипудові лантухи та, мов

іграшки, кидають на дебелиго воза-каруцу, що на ньому, як і на іншому живому та мертвому реманенту в економії красувалось „АШ“ (Аполон Шаботинський).

О, ці літери добре далися де кому у знаки. Пробовав де-хто красти з маєтку, так все знаходилося. Гурт волів, що воловик Грицько Ганюк продав злодіям, за цими літерами власника (у всі кінці телеграми) пізнали аж під Мілеровою. Не беруть уже й дрібного реманенту зачіпівці й рогачівці, після того, як дебелу пару баштармаків приказчик побив на поденному зачепилівському парубкові, коли той пробував їх украсти.

А Генріх Едуардович звелив ще й гроші за побіті баштармаки відвернути.

Що-року пан робився сварливіший та задерикуватіший. Колесо господарських розрахунків, мінливий танок цін на хліб що-року зробили з Генріха Едуардовича, до того, покладистого поміркованого джентельмена, суб'єкта сварливого й неурівноваженого. Особливо що до робітництва — заробітчан строкових і поденних. Колись бувало слова не вимовляв без лагідної посмішки, а тепер за кожним випадком нелагодить і нервується.

Настрій пана механічно копіював приказчик Петро Панасович Руденко. Вже давно одійшов у згадки той білявий з кучерявим чубом парубійко Петро, що червонів за кожним словом і боявся у вічі глянути, що лише за свою відданість та чесність в роботі виділений був паном Найманом за приказчика. Тепер це став здоровий, червоний з лиця, чубатий, з масними губами й товстий не по віковій чолов'яга. Жив в одведеному для нього будинку, недалеко від робітничої казарми й інакше, як верхи чи на одноконних ресорних джогках з економії не показувався. Також і з наймитами: з строковими ще с'як-так, а поденних у літку, як-що не до вподоби, поб'є і з степу прогонить. На 25-й рік пішло Петрові, а ще не жонатий. Та й чого поспішати? Мало дівчат в еко-

номії, — особливо влітку вистачає. Правда восени всі ті вродливі чорняві полтавки та задумливо-солодкомовні харків'янки отходять на домівку. Восени, коли все перенято смутком навіть що-дня задоволений приказчик сумує.

Сьогодні хороший осінній день. На дворі так лагідно й тепло. Сонце, як мати перед смертю, усміхнеться крізь сільози осінньої ранково-сизої вохкості й гріє так жалібно та мило.

— Радніше б, мовляв, дужче, так не силюнка моя. І підводиться мати-сонце так низько над землею, й розсипаються сиві нечесані материнські коси бабиним літом по полю. І летить воно срібною паутиною та лягає на стерні, на бур'яни по шляху, почиплялось по сонячниках та кукурудзі й по вітру летить, летить.

Сьогодні в економії пана Наймана ламають та возять кукурудзу. Посаджена аж коло Коротченкової межі на 24 десятинах, вона вродила дуже добре. Третій день півтора десятка дівчат ламають, а чотири каруци возять, та ще не закінчили. Чотири каруци їздять по-дві. На другій двійці погоничами Ониська та Свирид.

Тільки сховається кукурудзяний лан за бугром, Свирид мерщій з своєї каруци на задню до Ониськи й гомонять собі так цілу дорогу, аж до спуску з Корчмової та в'їзду на панський двір. Воли у Свирида слух'яні: крикне на них і йдуть, а кинув качана, зовсім побіжать.

Та куди поспішати, вже й так до строку тільки два тижні. І йдуть поволі. Воли сумно хитають головами. І той сум повився бабиним літом на їхніх високих розлогих рогах. Наче й волам шкода, що через тиждень два підуть гуртами й по-одинці їхні погоничі на далекий захід та вбогу північ. Залишаться лише ті, що на рік чи на два нанялися, а решта — хто куди...

Так що-року восени розходяться. І хоч багато, зібравши копійки, мріє потішити старих батьків, а де-хто про придане гадає, та все ж таки розходитись боляче. Хоч робота панська, але скільки вкупі за весну та літо поту пролито.

Ониська, що їй з весни оцей підручний половий завжди ратицями наступав на босі ноги, влітку, коли б'є муха, не раз од обох своїх волів і плакала. Тепер погляне, як вони сумно та спокійно хитають головами, які вони милі!.. І не знає Ониська, чи тому, що мух восени немає, воли такі лагідні стали, чи може й вони сумують, передчуваючи, що може на той рік їхнім погоничом не буде оця синьоока вродлива полтавка.

Плакала Ониська, збиваючи ноги по грудках та наколюючи стернею щодня й найбільше свідками того плачу була оця пара німих істот з великими спокійними очима невірників...

Може тому за слізми Онщиними сумує й половий підручний, що поруч нього все літо виходила вродлива наймичка...

Та це ж воли — німа худоба! А люди?..

Вони ж гуртом не лише плакали, а й співали після панської роботи. Особливо на весні та літом теплими вечорами, коли в степу тихо, а замріяні високі тополі, що одгороджують чорний двір од старого дворянського, так тихо-тихо:

— Ш-ш-ш-ш-ш...

А ночі... Ті літні запашні ночі, коли пахне медовими густими пахощами й п'янять вони молоді серця, оздоровляють напружені тіла, наливають в них тяжкого вина густого... І розливається те вино мідними м'язами парубочькими та од пишних дівочих грудей по всьому тілу — б'є у скроні.

У такі ночі ніхто не спить у казармі.

На що старий сторож Грицько, й той мандрує з вечора до куми Марини — птишниці „про діла довідатись“.

Горниться тепер на каруді з кукурудзою полтавка Ониська до Свирида-чернигівця й так їй тяжко, тяжко...

— Не йди, Онисько, до дому. Зостанемося на рік. Ну що ти дома гарного побачиш. Перегуляєш зиму, а на весну знову в строк. Та добре, як у цього пана знов зустрінемося, а як ні... — й Свиридова голова хилиться на півслові.

— Ой, Свириде, — а сама ще рідніше тулиться — та як же це: й зимою в економії, а там гулі, досвітки, а далі різдвяні святки... може хто й добрий вечір скаже...

— Що, що ти сказала? — І не чекаючи відповіді, Свирид біжить на свою каруду й лягає ниць, лицем у качани.

Тоді в Ониські високо й часто здіймаються повні груди, а в голові колесом млиновим усе літо перебігає — крутиться. І як та буйна вода перебиває літо їхнє кохання.

А як він її кохав... Нічка в нічку переночували, і все — по-хорошому. Нікому не давав і слова негарного сказати. Одного разу коло машини Свирид накладав у сітку соломч, а Ониська воли поганяла, що ту сітку з соломою тягли на високий та довгий ожеред. Муха біла волів, і оцеї сьогодні смирний половий так їй і розвернув плесно на правій нозі. Перев'язалась с'як-так і шкутильгала навколо ожереду, а нога так боліла.

Коло машини був і пан, а приказчик Руденко, бажаючи, певно, показати ретельність, підійшов до Ониськи за ожеред та:

— Ей ти, крутигузко, а ну швидче повертайся!

Ой, як тоді Свирид прискипався до приказчика, як він доводив самому панові, що наймити теж люди, що він не дозволить якомусь панському прихвостневі насміхатися. Суперечки для всіх були такі цікаві, що Тимоха Рекалів, стоячи на барабані, вкинув туди залізного шворня, щоб спинити машину. Машина стала, вмить зібралися всі навколо Ониськи, що, схилившись на пологового, плакала не так од болю, як от сорому та жалю. І пан при всіх звелів приказчикові просити у Ониськи пробачення.

Все це швидко, швидко перебігає в Онисьчиній голові, а Свирид стає їй рідніше за свого.

Ониська зіскакує з каруци й, підтримуючи лівою рукою повні груди, біжить на Свиридову каруду.

— Встань, Свириде, ну який бо вже ти й є. Я пожартувала, а ти вже й до серця приймаєш. Ну встань, та поговоримо.

А коли він вставав, Ониська широко розкривала свої великі, сині очі, розкривала так, що Свирид дивився в них, як у озера й п'яніючи утопав. А вона з острахом перепитувала:

— Та як же це, Свириде, не вертатись на зиму додому?.. А там літо, а там звикнеш та й знов не вернешся... Та це ж виходить повік залишатись у страховині.

— А хоч би й так, так що?.. Що тобі дасть твоя домівка, добре коли тебе... (й дух забило) коли посватає тебе багатир. Але де це було, щоб наймичку, що „тягалася по строках“ взяв хазяйський син. І вийдеш ти за такого злидаря, як і сама. Почнете господа чувати, а там діти та нові злидні... І будеш марнувати свій вік, — тільки й слава, що хазяйка...

— А як же так, Свириде: цілий вік не мати своєї хатини?

— Як так! А ти бачила як що неділі приходять на село шахтарі? Вони не мають своєї хати, а чи хоч один хазяйський син краще одягнений, чи взутий?.. Це ж багато тих шахтарів обкрадають контори та

піддрячки, а вони сами нехтують заробітком — на горілку батато витрачають. А коли б з толком той заробіток витрачати, зовсім по іншому було б. Отак і в економії. За рік у двох заробляючи можна добре було б жити. Добре не добре, та краще за домівку! Зате ж, Онисю, ти не платиш ніяких поборів. Я згадаю, як дерли з мого батька. Він, небіжчик, платив і на старшину та старосту, й на волосного та сільського писарів з помічниками, й на волосний суд, що його за всяку провинність садовив у холодну, і на зборщика й рахівника, й на сотського та десятського, й на лікаря та вчителя, що їх у вічі ніхто не бачив, і на квартиру урядника та стражника, й попові на ремонт церкви. Та яких тільки поборів бідний селянин не знає. А у наймах — нічого, роби собі — та й усе...

— Боже, мій боже, — промовляла, дивлячись в далечінь, Ониська. — Та цілий вік не бачити села, сусід, рідних і близьких людей... Це ж така мука: нікуди піти, нема з ким порадитись.

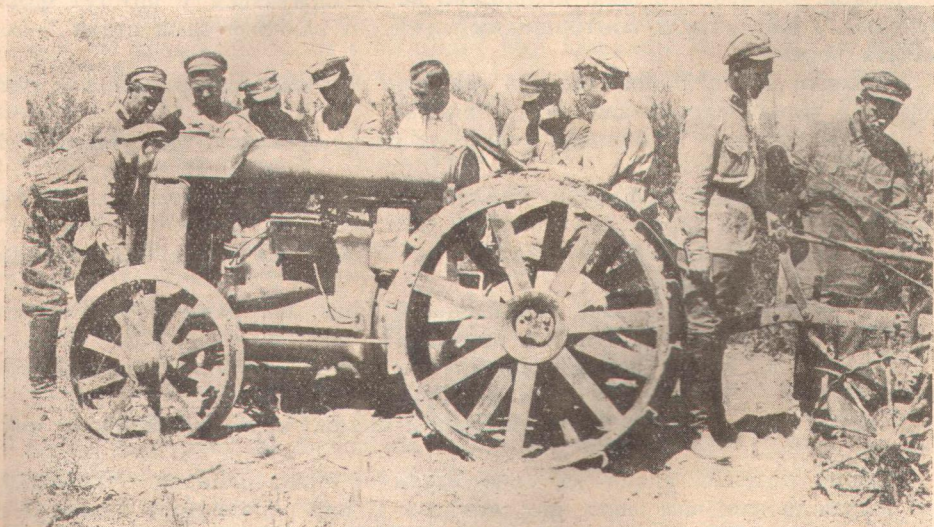
І Ониська дивилась у широкий світ широкими синіми очима. Іноді, коли налитало бабине літо, Ониська мружилась, але нічого гарного у широкім світі не бачила.

Отакі балачки тягнуться між нею та Свиридом третій день, відколи почали возити кукурудзу, і, здавалось, не буде їм кінця. Та сьогодні Свирид щось надто поважний, навіть сердитий. Ониська бачить, як він ворухить бровами й ось зараз їй щось скаже. Вона боїться, що те „щось“ буде грізне й останнє, як судовий вирок.

А Свирид, чмихнувши ніздрями й видуваючи звідти чорну кукурудзяну зону, почав:

— Дивно ти, Онисько, кажеш: „нема з ким поговорити, порадитись“... Ти ж сама бачиш — люд сільський не багатіє, а убожіє, що весни осюди до нас будуть приходити молоді та несвідомі хлоп'яки та дівчата. Ти пам'ятаєш, яка була ти рада, коли я за тебе вступився, коли записували рядки прополоної кукурудзи. Одні пропололи десять, а ти аж шіснадцять, а платити хотіли порівну. Це я згадаю й коли розщот даватимуть.

До 10-річчя Червоної армії

Знайомлять червоноармійців перед звільненням в запас з роботою на тракторі

— Я знаю, Свириде... ти тоді був такий хороший, як брат, як батько...

— Ну от, так чому ж нам обом, що вже знають всі викрутаси приказчика та конторщика, не бути порадиником для отих десятків, а може й сотен молодих заробітчан, що прийдуть сюди за багато верстов. Ми будемо для них дорожчі за батьків.

Ониська вже не сперечалася. Вона положила обидві руки на Свиридові плечі і знов задивилась в далечінь. Мружила очі... Та її хату, сусід і все село заступили заробітчани, що йшли та йшли широкими шляхами, вузькими дорогами й просто навпростець колючими стежками до багатих палаців та маєтків.

Воли спокійно й поважно ступали, набираючи на високі розлогі роги біле павутиння бабиного літа. Їм байдуже до того, як тяжко та боляче Онисьці на рік, а може й на віки, кидати село; їм байдуже, як Свирид, покинувши його на віки, стає новою силою степів, пролетарем пшеничної фабрики.

ЛЮБА ІВАНОВНА Й УЛЯНА

Не пройшло й 3-х років, коли Генріх Едвардович Найман став повним господарем — необхідним управителем графа Шаботинського, як усе страшенно змінилось.

Змінився й сам пан. Перші роки бувало за всім догляне сам: і на полі, й на городі, й в саду, — де не кинь, всюди сам пан. Молодий та жвавий, він цілими днями бувало виїздить верхом чи легкими джогками. Під час сіножаті чи жнив не пустить бувало жодної жатки чи снопов'язалки, доки сам не обдивиться їх кругом на полі. А тепер Генріх Едвардович обважнів. Сам лише інколи проїде на поле. Зате за всім поставив добрих доглядачів: за різним реманентом — техник; на полі весною й восени — агроном; літом коло жниварок та молотарки — механик.

А головне, що все у нього на строгому облікові в інвентарні книги занесено й ні один гвинтик чи гайка не змарнується даремно. До того дійшло, що вже і в покоях все панське добро переписали.

Уляна сердилась і ні за що не згоджувалась. Та коли один з конторщиків закинув, що вона даремно не погоджується й що тут щось непевне, Уляна кинула конторщицим межі очі ключі й сама стала допомагати перепису.

Навіть більше: вона віддала свій уже готовий реєстр майна, а конторщики тільки переписали та перевірили.

Баба Марина — птишниця — ніяк не погоджувалася, що це робиться так собі просто.

— Ой глядіть, мої дітки, коли б чого з панамі не трапилось! Не дарма це все, не дарма...

А коли побачила баба Марина, як Уляна по списку вичитувала, так об поли і вдарилася.

— Матінко моя, і вона письменна, й вона між пани лізе! Та куди тобі читати й де ти такої юшки напилась!

— Як де, я ось уже другий рік письменна. Любов Івановна вивчили. Я тепер уже добре й писати умію!

Коли конторщики усе переписали й пішли, в Уляни й руки опустились.

Вона безсило упала на своє ліжко й гірко плакала. Здавалось, що загубила все, чим жила, що складало її внутрішній зміст. Уляна згубила найдорожче: вона не господиня в хоробах, і пан їй уже не віре. А вона цим жила, почуттям справжньої господині й необмеженим довірям

пана в її pokojових справах. Сьогоднішню „ревізію“, запис в інвентарну книгу, ніяк не могла збагнути Уляна.

А ці конторщики! Ах, отой остогидлий, що завжди чипляється, горбатий Іван Кас'янович. Якими він масними оченятами оглядав її стан і груди, зодягнені, за Любиным смаком, по столичній моді. І сьогодні її майно переписали, мов для продажу з торгів. Мало того. Коли виходили вже всі, Іван Кас'янович вернувся й, ніби роблячи їй цим велику честь, сказав таке:

— Бачте, Уляно Сергієвно, ще такий наказ од пана: коли ви щось десь в крамниці чи на ярмарку купите, то будьте ласкаві повідомте про кількість, вартість і характер предметів в контору. А також, коли що не стане у вас. Це для більш точного обліку!

Говорить це сам, а близоруку зелені жаб'ячі очі так і лазять холодні та бридкі по Уляниному тілі...

— Боже мій, боже мій, — думала виплакавшись у волю Уляна. — І звідки у пана... Ну хай там робочий реманент, упряж на коні та інша дрібниця: це улітку, коли багато поденних з найближчих сел, пропадає. Але ж у покоях у неї все під ключем. І хто насмілиться, крім двох покоївок та її, тут вештатися.

Заболіла од сліз (вже кілька років не плакала) голова, й Уляна вишла через веранду в парк.

Південне сонце так мило гріло, а на деревах поснувалось срібне бабине літо.

— Бабине літо... прощопотіла вогкими од недавнього плачу губами Уляна, — мое літо... моя молодість повита бабськими пересудами та поговорами.

Йшла північною алеєю, а вона переснована білим павутинням, здавалась непроходимою стежкою. Не одгортала руками, й паутина обмотала її всю, липла до вогкого лица. Не чулася, коли пройшла алею й зупинилась над самим В'юном біля чорного дуба.

Тут завжди закінчувалась життєва стежка всіх панських любовниць і покоївок. З оцього крутого берега сюди, де коло коріння найдужче вирує вода, де-хто сперва кидав немовлятко, а потім попрощавшись з білим світом, і сам кидався у вир. А він зараз гуляє, а що робить весною, коли вода чорна-каламутна.

— Та чого це мені йдуть такі чорні думки, адже-ж мене ніхто не образив, не насміявся окрім моєї долі? Мої літа, мої 25 років, як вони пройшли! Я їх, навіть, не прожила... І потекли перед Уляною її дні, коли вона після одруження з Чабаном стала їх проживати до всього байдужа, до всього чужа. Ну і що їй було до мрій придуркуватого під кінець старого Чабана? Вони були їй чужі, як чужий голодний та огидний був і він зі своєю любов'ю безсилою стеречою що ночі. І мабуть отака приналежність що ночі по-закону старому чоловікові пробудила в Уляні холодну ненависть до полового співжиття з ким би то ні було. Іноді прокидалось у неї щось тепле. Особливо у теплі липневі ночі, коли не було в покоях сну. Тоді Уляні чимсь далеким оживало її дівочтво, й перед очі вставав Кирило. Та вона його вже давно, давно не бачила. Тепер у покоях вона б собі не дозволила такого з простим парубком, і Уляна гнала образ босого з брудними ногами пропахнутого потом от літньої спеки та роботи Кирила. А Кирила теперішнього, що ото ходив того року на Зачепилівку (такий гарний, такий гарний, що й переказати не можна) — хвалилася Олена Байдиха, заходячи одного разу улітку до Уляни, і не бачила.

Чим наповнювалось її життя, за ці три довгих роки, коли вона покинула чабарню й перейшла сюди, до панських покоїв за економку

вона й сама не знала. Тільки приємною була свідомість господарки в по-
коях та щирі відносини з Любою.

— Ах ця Любов Івановна — така хороша та мила!

Попервах Уляні багато читала різних книжок: і казок про царевичів та царівен і про „мороз-красний нос“ і про все, все, а далі, коли Уляна заїкнулась, як то гарно бути письменною, Люба раптом спохватилася й почала учити Улян у письму: примушувала читати довгими зимовими вечорами в голос. І Уляна читала. Тепер вона вже добре читає й пише.

Сперва Уляна ніяк не розуміла Люби. Хоч вона й сирітка, але ж панська донька, а в поведінці така проста. Літнього дня бувало майне луками по-над В'юном, де косять дядьки, прилучиться, почне розмовляти, дядьки шапки поскидають (бо ж „бариня“), а вона їм і про землю й про кооперацію. А одійде Люба, дядьки хто хвале, а які помолодші сміялися їй услід.

Коли Уляна зовсім розбиралася в письмі, Люба давала їй читати свої листи. Писали їй переважно з Харкова, Москви й навіть аж з Сибіру. Писали щось таке, чого Уляна не могла спроста й второпати. Але з одним листом Люба прийшла, прочитала сама й попрохала де-що пояснити. Цей лист був коротенький і в ньому радили Любі „зв'язатися“ з якимось тов. Костею, що має оце восени приїхати в Рогачівку. Призвіща там не говорилось, а знати всіх Костів (чого саме мав приїхати — теж не писали) Люба не могла. Коли вона показала листа Уляні, та спочатку й слухати не хотіла.

— Та що ви, паночко, господь з вами, жили собі як квіточка, як дитинка кохалися у захистку, а тут тобі „зв'яжуйся“ та ще з якимось невідомим Костьом.

Люба сміялася довго й голосно. Сміялася й цілувала Улян у, а вона така схвильована й насторожена всім своїм здоровим тілом ніяковіла й червоніла.

— Та не те, зовсім не те Уляся! „Зв'язуватися“ тут доводиться не так, як ти думаєш... Я тобі потім розкажу все, все. А зараз ти перерахуй в своїй голові всіх Костів, що приїдять чи приїхали восени в Рогачівку.

Уляна замислено терла білою рукою (в хоромах три роки) високе кругле, опущене природнім кучерями чоло, мружила очі, а Люба стояла й читала. Вона стежила, як ворушились Улянини брови чорними п'явками, як у неї переливалась на щоках під тонкою шкірою її здорова (а не „голубая“, як у неї — Люби) кров.

Уляна Любу дратувала своїм виглядом. Люба раптом підскочила, обхопила Улян за стан і дико впилися в уста. Та злегка випростовувалася, а Люба всім своїм пругким тілом влипла й не одривалася. Вона кусаючи пила соковитість уляниних уст і, нарешті, стомлено одступила й, положивши обидві руки на скроні, лягла на ліжко.

— Є! — промовила Уляна.

— Що є? — ніби прокидаючись, перепитала Люба.

— О, яка ви, право, панна, забудькувата, — та ж Кость є...

— Ко... — Люба на півслові положила палець на червоні, от недавнього поцілунка губи! — Ц-с-с. — Тепер уже пошепки почала Люба. — Нікому ні півслова. Хто ж той Кость?

— Та сперш треба довідатися, чи він приїхав... Але як? У нас же який люд: тільки у кого спитай, одразу всі заговорять.

— Та чий же це Кость, може самі довідаємося?

— А справді, це ж легко. Коли це він — то це попів син!

— Смердин... чуть не закричала Люба. — Ні, це щось не так... і Люба закусилла губу. — У такого чорносотенця й син... це щось не так.

— Я й сама не йму віри, Любов Івановно. Бо він тут уже кажуть років сім не був, його, кажуть, батько одцурався й прокляв, бо він проти царя йде...

— Хто проти царя? — ніби проснулася Люба.

— Та Кость же!

— Кость! Улясю, голубочку, ой я тебе зацілюю сьогодні. Я ж сьогодні така щаслива!

„Певно, давній коханий, або-ж наречений“ — подумала ще тоді Уляна, але довідатись про його приїзд порадила.

Попівська садиба виходить до річки проти Чорного дуба, де через кладку ходять до маєтку, а понад панським садом на шлях до копальні та на станцію. Влітку, коли по леваді Смердинського пспнуться соняшники, просо, пшеничка, або просто високою щерицею поросте город, — подвір'я й хата тонуть у цій зелені. А зараз подвір'я Смердинського як на долоні видно.

Третій день уже Люба, виходячи на прохід, позирає на той двір. Але не можна такий поважний пані стояти півдня й дивитися на попівський двір. Люди по кладці ходять та й свої з економії можуть побачити.

Пригадала Уляна оте „зв'язатися“ й жаль бере її за панну, таке молоде, ще й світа гаразд не знає, а вже маєш: „зв'язуєшся з якимось Костем“. Ой, не дарма вона кидалась тоді, довідавшись про поповича.

Уляна замріяно сиділа на березі. Осінній гул саду й світло-холодна В'юнова вода, бабино літо по той бік на очереті та Рогачівських левадах, все це змішалось, переплуталось й заткало Улянину образу.

Зірвалась купа жовтого листя й упала на воду. Покрутилось по-під крутим берегом коло дуба й поплило.

Обсиплється з нас листячко
Та й понесе вода...
А молодість не вернеться,
Не вернеться вона...

Уляна лише тепер згадала, що вона вже сім років не співала у гурті. Як співала у Байди на великодні свята з Кирилом, та й досі... З того часу й Кирила не бачила... Ой, знов цей Кирило на думку.

А чому б сьогодні про нього й не згадати. Сьогодні ж вона вперше відчула свою самотність. Улянці аж страшно стає. Якийся горбатий конторщик волею пана вирвав у неї те, чим вона жила. Віра пана до неї, колишньої чабанки, що раз у Улянину підносила, а сьогодні... А що далі буде?.. Чого доброго ні сьогодні-завтра прийде горбатий конторщик, скаже вибратись — і мусить піти. А куди? Та хіба пан так зробить? Він же з нею такий лагідний та чемний, за три роки слова накриво Улянці не сказав. Та вона з ним майже й не говорить ніколи. Перші два роки пан по господарству крутився, а тепер або замкнеться та цілими днями сидить у кабінеті, або в конторі, а то майне на станцію та цілими днями не приїздить. А коли пан до Уляни підходить, їй завжди ніяково. Уляна й не боїться, а так чогось не гарно робиться, особливо коли він говорить, гляне на неї великими сірими очима.

Знов зірвалась купа листя й упала на воду.

— Звідки це так? — оглянувшись Уляна й посміхнувшись. Позад стояла Люба в сукні з високим комірем кольора „умирающій осені“, як вона жартуючи називала сама. Годова, як завжди, не покрита й Любине волосся справді нагадували осінню позолоту.

— А я й не знала, що ти Улясю поет, ховаєш осінь, чи за водою сплавляєш?

— Ні, я так собі.

— А коли-б ти знала, кого я сьогодні бачила, ой не питай, бо втечу! Іду я по-над огорожею з цього боку, а по той бік по-під садом двоє, я близько не підхожу, але бачу, що вони сюди до кладки, з кладки до Смердинського до левади, а з левади у попову хату обидва.

— Давно це було?

— Годину, не більше. Тепер напевно знаю, що товариш Кость є, але який же з двох.

— А які-ж вони собою?

— Один худорлявий, високий з білими кучерями, а другий нижчий, але дебелиший, в обох металеві гудзики... Бач, у другого чорні вуса.

— Чорні вуса? — аж крикнула Уляна.

— А що? Невже й камні заговорять? Улясю неville любиш чорні вуса?

Уляна не відповіла й насторожено дивилася на подвір'я Смердинського.

— Цитьте, он вийшли, йдуть сюди до кладки.

— Ой, Уляно, мені стає ніяково, їх аж двоє, а тут так близько. Я піду, хай іншим разом, коли побачу самого.

— Цитьте... — шепотіла Уляна й впивалась очима на той бік, а двоє дійшли до кладки й розмовляють.

Уляна схопила вище пальців Любину руку й стиснула.

— Стій... Не йди... Я гукну так, як коли... у полі та на сіножаті кликала.

Уляна хвилювалась, а Люба зацікавлено стежила за нею й на той бік зиркнула.

Уляна тяжко зідхнула, заплющила очі й, набравши в високі груди повітря, завмерла. Здавалось, ніби вона щось пригадувала. Так іноді завмирає співак, пригадуючи початкову ноту мелодії. Далі Уляна відкрила очі й в тих очах блиснуло щось. Любі далеко далеко, якесь хижо дике.

— Ка-хи! Ка-хи! — окотилось лунко берегом. Один (з чорними вусами) повернувся, глянув. Далі смикнув сусіда за рукав й обидва ступили на кладку.

— Улясю, я піду! Це-ж так не зручно...

Ц-цить! — і руку ще дужче стиснула.

Двоє у чорному перешли кладку й простували вздовж берега до них. Обидві встали.

— Добридень, — промовив Руденко, подаючи руку Уляні.

— Здравствуйте, будьте знайомі — панна Любов Івановна.

Кирило здивованно глянув на Уляну.

— Руденко.

— Смердинський.

— Костя!

— „Золоте руно“! — крикнув Смердинський.

Ц-с-с!

— Нічого, він свій. Правда с есдековським духом, але з наших...

Вибач, Кирило Панасович, ми трохи по своїх справах, — і Костя завернув з Любою.

— Сідайте, — казала Уляна й сіла на березі.

Кирило мовчки сів. Не сів, а звалився додолу з виглядом втомленого тяжкою поклажею...

— Умирає осінь, Кирило, — промовила Уляна й кинула жменю листя на воду. Листя закрутилось і поплило.

(Далі буде)

ПОКИНУТА БАБА

Етюд

Д. Гуменна

Тихо, тихо у бабиній хаті. Сама ніч білими патлами зазирає у шибки. За шибками пишна сосна чекає якогось чуда, ось воно прийде по білому килимові, зітканому з пухнастої луски.

Звісілось бабі пасмо на самі очі, — байдуже!... Сидить баба на полу, перебирає квасолю кашластими пальцями.

Ай, довга ніч яка, мамцю моя! І як його виспиш усю ніч? (А хіба ж напалишся тим гасом?) Та руки не звикли, ні, не звикли без діла сидіти.

Перебирає стара квасолю руками, а думкою — пережиті дні.

— Доню моя, доню! Прийняв тебе бог! — пошепки розмовляє стара з Ониною.

— А тиж, моя донечко, була в мене одним однісінька! І батько твій одцурався нас, і братіки та сестрички твої померли! А я ж тебе кохала, доглядала тебе!

— Мамо, я не хочу весь вік у піч заглядати, як ви заглядаєте! Пустіть мене, хай я побачу, як люди живуть!

— Куди ти пнешся, дочко? Ну повчилася трохи, та й годі, буде з тебе...

— Вернись, Онинко! Т'адже я знаю, — горе там тобі. Вернись, нехай не плачуть мої очі!

— Ні, не вернусь, мамо! Нехай тут холодно й голодно — запалюються вогні у серці!

— Таке щось кажеш, що й купи не держиться! — сердиться стара. Розмовляє стара з Ониною, а ніч біла усе тиші пісню виводить.

— Чи надовго ти, доню, прийшла оце? Може вже не підеш?

— Ні, мамо, маю скоро йти.

І як ті дні збігли, десь швидко так ділися?

Узялася з Ониною змагатися стара:

— Не підеш, бо не дам нічого. — Сказала і стала на цьому слові.

А осінь починалася дощами... Розридалися дерева, небо ось-ось придушить землю: і розкислі шляхи, і мокрі стріхи, і розгорнені сувої стернів.

Хто в таку сльоту з дому виривається?

А Онина пішла.

... Ген-ген далеко вже була Онина, як гукала їй стара:

— Верни-ись! Они-и-но, вер-ни-ись!

Не вернулась.

За шибками пишна сосна чекає якогось чуда. Ось воно прийде по білому килимові зітканому з пухнастої луски...

— А хто ж кого поборов? — питає сива ніч баби.

Баба перебирає квасолю і пережиті дні.

— Не вернулась і не слала листів Онина. Бог її знає, як вона в світі божому жила? Перепитувала я людей, то казали бідує сильно.

— Вже як у лікарні лежала, приписали мені люди добрі листа.

— Приїжджаю, — а хата її уся вохка, стіни поцвіли, бо то ж підвал.

— А як жила вона тут? — питаю в сусід.

— Та хто її знає! Може й за сухим хлібом, — не знаємо!

Не застала я моєї Онинки — померла.

Ніч сива підняла густі сиві брови та й так і застигла.

Не приходило чудо по простеленому килимові з пухнастої луски, — не чекай пишна сосно!

А може й приходило — слідів нема й не чула ти...

— І що ти там знайшла, Онинко, в тих світах, не доберу я толку ніяк!

— Ото, таке твоє нове життя було у тій пліснявій хаті?

— А диви, яка простора хата в твоєї мами, а ти її оджуралася!

І хата попросторнішала, стіни розсунулися, впали, а чудо не приходило, не видно слідів по пухнастій лусці...

— А я ж думала на старості онук доглядати, та довелося тебе в домовину класти!..

Та все перебирає баба квасолу, та до світанку думає про непокірливую Онину.

ЧЕРВОНАРМ

М. Шульга - Шульженко

Він стоїть спокійно, нерухомий
Наче сфінкс одвічно мовчазний...
А крізь млу в туманнім прикордонні,
Впливає марево війни.

І здається він холодним лезом,
Проколов увесь ворожий світ.
Тінь багнета впала на березі,
В жалібній симфонії трембіт.

Хтось у темі у розпачі ридає,
Темні плями кров'ю наплились...
І не чує, нікого вже немає,
Тільки вітер та багрянний лист.

Деся далеко там ворожі кроки
Потонули в сонному гаю...
Він стоїть, замислився глибоко,
Дума думу буряну свою.

Але він нікому не покаже
Ні тривоги, ні втоми, ні журби...
Бережись безумний, чорний враже,
Вже встають потоптані раби.

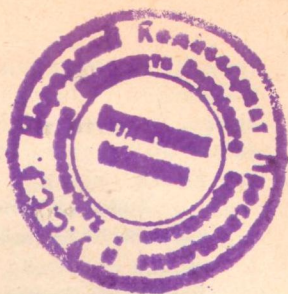
Вже ідуть на вежі капіталу
І гремить, хитається весь світ.
Слава тим що буряно повстали,
Революцій лицарям привіт!

Деся у темі на дальньому кордоні,
Там де синь і гаю і озер...
Де гілля нависли чорні грона.
Більшовик вартує ЕС - ЕР - ЕР.

Знає він ось може незабаром
Гримне стріл крізь марево війни.
І стоїть задуманий, і марить
Червонарм суворий, мовчазний...

КАМЕНЯРНЯ

В. Сільвестров

Під молотом важким зідхають сірі скелі,
І в серце ранить їх глибоко динаміт.
Побиті береги, мов знищені оселі.
В них спокій Бугу ліг розгублено на мить.

Серед гарячих скель людей здавила згага
Повисла шорстка грань над тихим гострим дном.
Засмуглий каменяр, могутній як відвага
Встромляє в тіло їй, мов зуб, блискучий лом.

Сіріє блузи тінь і розмах юний, смілий
Об камінь дзень - дзень - дзень, згорає в праці день.
Дріжить в лататті Буг, од вибухів змарнілий,
Крицевий звук хова на дні: дзень - дзень - дзень - дзень.

Крук в скелі зазира. Підгір'я жовті, босі...
Ще вчора тут на них пив ранки темний ліс,
Старанно зберігав у травах сяйні роси,
З вітрами гомонів і в хмари буйно ріс

Тепер же динаміт ломає гори дужі,
Розпачливим огнем футболить лунко в гін.
Над містом обрій ліг, од диму очі мружить
І в скроні б'є його бджолою гострий дзвін,

В сірчастій зливі хмар дзвінкий шаліє ляскіт,
Мов пащу чорну хтось розняв, гризе граніт:
То вибух б'є з грудей гірських у срібний плескіт,
Захлинувшись, у даль надривно стогонить.

Об камінь крицю бий. У нетри блискавиці.
З обличчя скель німих зженемо вічний сон,
У темну ніч землі засвіtimo зірниці,
Тебе гей, Краю мій, одягнемо в бетон.

За бруком брук біжить. Ростуть похмурі мури
З грудей холодних скель клеочє міць будівль.
Підводяться міста. Огневії контури
Накреслив світлий вік, надії в нас збудив.

День синьо запалав: у небо в хмарах білих
Шикуються квартал, мигтить граніт, мов пас.
Старий будинок впав у поросі, зотлілий,
Під каменем його хова могутній час.

Од вибухів важких зідхають старі скелі,
У серце ранить їх глибоко динаміт,
Побиті береги, мов знищені оселі,
Між них прозорий Буг розбурхано шумить.

Вінниця

МАЛЕНЬКА ЛЮДИНА

(Уривок з повісті під тією ж назвою)

Менделе Мойхер Сфорім

Знову я завітав до матусі в гості. В добрий щасливий час! Не даремно я кажу „в щасливий час“, через те, що той час був саме тоді,

Менделе Мойхер Сфорім

В січні місяці Радянська Україна відзначила десятиліття смерті „батька нової єврейської літератури Абрамовича, що писав під псевдонімом Менделе Мойхер Сфорім, тоб то „книжоноша“. Читачі наші довідаються докладніше про цього письменника далі, зі статті Г. Михайлеця. Тут же даємо уривок із однієї з перших повістей Абрамовича, цікавої іще й тому, що вона має багато автобіографічних і побутових рис.

бодай ворогам Ізраїля, глибоко в землі. Ви мого старого, вам на довге життя, знали? Отже, знову таки те саме. напевне так судилося, щоб його син теж тримав би указку. Як його душі це мило, то мені й поготів. То нехай буде з указкою.

Але це було не так, як казала матуся, з указкою, це було зовсім з колискою, з козою і взагалі з отакими речами.

Реб Азріелева - меламедова дружина узяла мене в свої руки, і частувала мене різноманітними справами. Я був у неї затичкою, корком, яким вона затикала всі дірки. Що-дня вранці я мусив неодмінно, так само, як благочестивий єврей мусить молитися, відганяти козу до череди.

коли вона мала роботу десь в мацпекарні. Їй пощастило найти там і для мене роботу „підливальника“, цеб-то, підливати воду з песахового глечика місильниці. Тоді я вважав свою роботу за наймудрішу в світі. Я пишався цією посадою і дивився сам на себе з пошаною, неначе на людину, що всім буває конче потрібна. По-первах, мені правда, було важкувато угадати в самий раз міру води, і з моєї вини кілька мір тіста зробилися „хомедовими“, і мені добре попало за це, але пізніше все шло у мене як по маслі. Я вважав себе за найкращого підливальника в світі, навіть у Парижі не могло бути кращого за мене. Серед людей, що пекли у пекарні мацу — був один меламед. Він був дуже задоволений своєю роботою і раз навіть ушипнув мене за щічку. Матуся моя увесь час балакала з меламедом, балакала, а потім покликала мене і сказала: бачиш, Іц'ік-Аврумцю, реб Азріель бере тебе до себе в хейдер за бегельфера¹⁾. Потім вона сказала меламеду: я не дивуюсь тепер, реб Азріелю, що це раніше мені не спало на думку. Його батько, мир його прахові, як ви знаєте, був меламед, то нехай же син його, нехай живе довго, теж буде меламедом. Але знову таки, нехай би ви мені здоровенькі були, голова моя, не про вас кажучи, не про жодного єврея кажучи, лежить мені,

¹⁾ Помічник учителя в хейдері — школі, де вивчають початки талмудичних знань.

Коли-не-коли сам реб Азріель власною персоною відганяв її, козу цеб-то, ведучи за роги, а я поганяв ззаду очеретинкою. Упоравшись з козою, треба було наносити дрова, зібрати у дворі на смігнику сухих трісок, вилити помийницю, вимести хату й почукикати на руках маленьке дитинча в мокрій задрипаній сорочечці, що плакало, рвалося до матусі, тіпало ручечками й ніжечками, заходилося плачем й, звиняйте, свистіло носиком. Я мусив його втішати, вигадувати забавки, свистіти в кулак, немов грати на трубу, ляскати язиком, робити „сороку-ворону“ й співати різних дитячих співанок. Боронь боже, зупинитися на хвилинку! „Ребіцин“ відчиняла писок і виливала на мою голову цілий дощ прокльонів, тримаючи наготові кочергу, щоб розколоти мені голову.

Виконавши всі ці справи, я мусив бігти збирати дітей до хейдеру. Тут починався новий розділ — „мойде-ані“¹⁾ і сорок-сороків інших бегельферських обов'язків: чистити чобітки, черевички, витягати з під бебехів мокрих хлопчиків, застібати штаненята, зчищати пух з ярмулок, витирати носики, силком витягати дітей з хат, випихати на двір... отак я ходив від хати до хати, аж поки не збирав всієї команди. Потім починався невидано дикий марш, що на його варт було дивитися як на виставу. Попереду й позад мене біжать, скачуть, повзуть хлоп'ята „у повній формі“. Цеб-то з хвостиками сорочок, що стирчали ззаду із штаненят. Той іде сумно похнюпившись, немов на страту, другий їсть на ходу шматок хліба з яйцем, третій кукурікає, а четвертий верещить — козочко ме-ме-е-е! Сам я йду посередині, навантажений по кишенях, за пазухою, в кишку — коржиками з маслом, хлібом із смальцем шматками хліба з хвостом від оселедця, горщиками кашки, кислого молока, сиру, цибулею, часником й іншою гіркою городиною, а за обидві мої руки тримаються рученятами з півдюрини хлопчиків. Де-хто з хлоп'ят хлипає, шморгає носиками, де-хто упирається, не хоче йти, деякі обертають назад голівки, плачуть, кричать — мамо, мамо! Кричать голосно на всю вулицю...

Прийшовши в школу, я передаю увесь етап дітлахів меламедові й старшому бегельферові. Вони забирають малих арештантків і починають їх по черзі сікти. Я мушу подавати різки і тримати за ніжки, а одстібувати й класти на ослінчик доводилося меламедові власною рукою. Коли висічені хлопці вибігали гратися на смітнику, я сідав відпочити — колихати дитину, реб Азріеля-Меламедова „Кадиша“, співати йому про козочку, що стоїть під коліскою, або іноді розплутувати нитки, ходити шукати курей а-кишш! зганяти півня з усією юрбою його жінок з горища або з даху. Трохи згодом я мусив запрягатися, ходити за обідом для малих, приносити його у хейдер... Отак я крутився туди й сюди, тупотів аж до вечора.

Над-вечір треба було розводити дітей по домівках. Мої овечата весело бігли, скакали, — той з підбитим оком, у того здоров'я синці на щоці, одному ухо горить як буряк, а другому болить голова, бо вирвано пейсу. Але жоден не думав про це, всі пустували, спішили, весело й жваво бігли додому. Саме в цей час з поля гнали череду. Попереду бігли кози. Я покинув своїх овечат і побіг зустрічати реб Азріелеву меламедову козу ухопив її за роги й одвів додому на спокій. Цим самим я застеріг її від страшного гріха — скочити в чужий город, а собі запобіг мороки шукати її, як іноді траплялось, до пізньої ночі.

Що до їжи у мене була така річ: реб Азріель обіцяв мені харчи від своїх хазяїв — у одного тиждень, у другого два тижня або місяць, як воно вже там буде. Але справді я мав харчи не в хазяїв, а в кого ж? — у їхніх куховарок, що мали звичку не дуже то зважати на реб Азріеля.

¹⁾ Перша ранкова молитва.

й мене просто таки зголоджували. До того вони робили це дуже часто. А я з свого боку, хоч в моєму статуті нічого не говорилося про роботу в них, проте я не міг бути нахабою, щоб одмовитися, коли вони частували мене роботою. Я мусив терти хрін, гострити ножі, шарувати суботні свічки, ходити до різника різати кури й гуси, бути за попихача в найминок, бігати у крамничку за перцем, імбирем, корицею до ку-геля то що.

Це було саме під літній піст. Я готувалася до цього свята — наробив дерев'яних шаблук для моїх хлопчиків, пофарбував їх, шаблукки цеб-то, чорною фарбою з ягід і сподівався заробити на цьому гарненького п'ятака. Але раптом наступила на мене чорна хмара й розбила всі мої надії. Саме під той час реб Азріель мало не до смерти побив одного хлопчика, багатирського сінка, одиначка-мазунчика. Хлопчик заслаб і не сходив з ліжка. Батьки зняли гармидер, галас, казали, що мусять добре навчити реб Азріеля й розігнати весь його хейдер. Реб Азріель дуже перелякався, шукав способу, щоб себе реабілітувати, і скласти всю свою вину на мене. Це, казав він, бегельферова робота, — він, — цеб-то я, — „шейгец“, розбійник. Хлопчик з свого боку мовчав, бо дуже боявся, звичайно, визнати правду про хейдер. Так і лишилося, що я всьому винний, і обидва супротивники ухвалили добре мене вибити й вигнати з хейдера. На мені все окошилося, і я, сердега, сразу таки одержав свою частку.

— Те! — обізвалася моя матуся в розмові з одною єврейкою, і під той час дивилася на мене. — Знову таки те саме, як то кажуть, Естер. Я зробила все, що з мого боку належало, витягалася, як то кажуть, нехай ви мені здорові будете, вздовж і впоперек, щоб не зганьбити мого небіжчика, але що ти будеш робити, хоч розірвись, на ворогів Сіону, як все тобі падає маслом до долу. Аджеж я його, отак як бачите, Естерко, становила на кілька то місць. З нього могли би люди бути, такі що зветься — люди, щоб і бог і добрі люди заздрили мені. Але ж хоч розірвись, Естерко, хоч поколій отутечка — о, коли виходить тобі на злість (ворогам Ізраїля бодай), як раз шкереберть. Таки знову те саме, як то кажуть, пришла біда — відчиняй ворота. Як що не можна перейти, каже прислів'я, то краще підійти, або, як нема риби, то й рак риба. Аджеж ви, Естерко, досвідчена людина, га? Як до ремісника, то нехай буде до ремісника. Непевне так судилося, щоб Тевелів — меламедів син був ремісником, горенько моє, лишенько моє. Знову таки те саме, йди запитуй у всевишнього...

За кілька днів, я став за учня до Лейзера кравця.

Лейзер кравець був маленький худорлявий єврейчик з блідим обличчям, дуже спритний і жвавий, як живе срібло — з усіма кравецькими витівками. З нього був і жіночий і чоловічий кравець, або краще сказати, ні жіночий, ні чоловічий, бо він брався шити й жіноче й чоловіче, все на світі, навіть і шапки, і нічого не міг зробити до ладу. В його руках юпка переверталась у шлафрок, шлафрок у капоту, капота у спідницю, а спідниця в дитячий лейбик, до того він був дуже спритний. Йому завжди вистачало матерії, скільки-б йому не давали, ще й залишався чималий шматочок. Під осінь саме в гарячу пору, коли єврейські сім'ї починають перелицьовувати, перешивати й перевертати одну одіж в другу, тоді Лейзер був по самі вуха в роботі.

Лейзер дуже пишався собою й вважав себе за найкращого кравця, коли не в цілому світі, то принаймні у всій Безлюдівці, тому що він сам не знав, чого йому бракує. Коли йому показували іноді якусь гарно зіблену одіж десь з іншого краю, наприклад, із Берліну, Лейзер тільки всміхався і не давав собі труда навіть роздивитись, як воно покроєно, пошито.

— Ет, — усміхався він, з такою міною, що зразу збивав у того тону, — ет, що тут такого дивитись? Такі роботи я на своєму житті тисячу разів робив. Тра до всього щастя мати. Аби в Берліні, хе-хе-хе, то вже й добре?

Язичка Лейзер мав добре загостреного й швидкого. Коли хто небудь хотів був розтлумачити Лейзерові — як шити, то Лейзер не давав йому й слова мовити й усе казав сам:

— Я знаю, знаю, знаю. Будьте певні, з божої ласки я зроблю шмат роботи, краще, ніж ви того самі хочете. Хіба мені вперше робити отаку роботу Я знаю, будьте певні, що ви будете дуже вдоволені.

Принісши роботу, коли замовець скаржився, що тут тисне, тут морщить, тут вузько, тут недобре лежить — Лейзер і слухати не хотів — говорив, говорив, сипав словами.

— Боронь боже, як ви можете таке сказати. Не тисне, не може тиснути, геть не починає морщити. Потягніть будь ласка, отак-о, сюди трошки. Лежить, як видите. Нате вам нової, — вузько! Що таке вузько? Як воно й не може бути вузько? Ви щойно попоїли й трошки повні, отож вам і здається, що воно трошки вузько. Бодай я вихворю тут в місцевій богадельні те, що мені відійшло з цього, слово чести, як я єврей. Я ледве-ледве упорався, немов з сиром до вареників. Залишалось з під-

кладки тільки вузьенький пасочок перкалю, от я його вам приніс. Краще ніж я зробив для вас, ніде таки не можна зробити. Ви трошки уходитесь, то й звикнете. Носіть на здоров'я.

Коли підходило до розплати, починалася торгівля. Лейзер клявся й божився, хвалив на чому світ стоїть свою роботу, вираховував кожний шматок окремо, що йому коштувало, робив кравецький рахунок і по-за-очі становив за свідка крамаря, гудзичника, єврейку з рундука, набалакував сім мішків гречаної вовни, аж поки врешті йому не додавали ще десятка шагів.

— Та, — казав він потім — дайте хоч трошки горілки!

Чаркою горілки Лейзер починав і кінчав усі свої справи. Він, боронь боже, не був п'яниця, не валявся по вулицях, але пити був мастак.

До 10-річчя Червоної армії

Англійський танк, захоплений у Врангеля в Криму

„Ремество любить випити“, казав було він. І він таки справді любив хильнути. Через те він був цілий заправило в цеху, був за панібрата з цехмайстером, галасував і хвилювався підчас якихось виборів, бо такі справи звичайно не обходяться без чарки горілки.

Нема що казати, Лейзерова душа добре знала, де можна дістати гіркої краплі, але сказати, що за чарку він віддасть своє серце, свій розум, перестане почувати, де зле, а де добре — цього не можна було, боронь боже, ні. Він їх не пропивав. Він таки мав свій розум, розумів стільки, скільки всі інші, він пропив тільки свій голос ¹⁾.

Скоро я став на роботу до Лейзера-кравця, як він мене гарненько узяв у роботу та й почав мене вчити абетки ремества. Ця абетка полягала не в тім, щоб знати як тримати голку, як уколоти нею, — ні, до цього ще було зарано. Такої чести мені ще довго, довго не давали. Лейзер почав зі мною звичайною наукою — виносити помийницю, носити дрова, то-що. Майже така сама абетка, що й у крамаря і в Азріеля-меламеда, з тою тільки зміною, яка личить кравцеві, а саме: ходити на базар за справжніми (не фальшованими) нитками; ставити утюги гріти в пічку, коли у самого Лейзера в хаті, а деколи й у сусіди; шукати разів десятеро на день під столом чи під лавами наперстка, або тоненьку голочку; витягати наметку, й відносити разом з хазяїном готові речі замовцям. А що Лейзер мав дружину, працювиту господиню, то й вона пильно стежила, щоб, я, не дай бог, і хвилинки не сидів пустопасом, без роботи, і відшукувала для мене безліч різних справ. Поки що, матуся моя не мала чого соромитися моїм ремеством, а небіжчик-тато, реб Тевель-меламед, мав змогу спокійно спати в своїй могилі: син їхній ще не завдав їм сорому, не зганьбив свого роду, бо до голки ще було ген-ген далеко. А що до бійки — тут не торгувалися. Інколи бив мене Лейзер, інколи Лейзерова дружина, а коли й обидва таки, або ж обидва та на другий кшталт, а саме: Лейзер дарував кілька ляпасів Лейзерісі, а Лейзериха передавала гарненько їх мені, додавши на відсотки кілька смачних щипків до цього; або навпаки — з початку Лейзериха власними руками накладала до схочу Лейзерові в потилицю, а Лейзер уже не міг мене обділити... Лейзер із жінкою жили собі вдвох, мов голуб'ята, рівні були у всьому: обої мали однаковий авторитет, обої однаково боялися один одного, обіймалися, милувалися, і ділилися найкращим, найліпшим, що мали — стусанами...

У Лейзера-кравця живши, я меду не лизав. Я робив у хаті, як віл, і хапав стусанів з усіх боків. Тоді я думав, що все це належить до науки, і без цього, цеб-то, без того, щоб виносити помийницю, без ляпасів, смачних, гарячих, вогневих ляпасів, не можна навчитися ремества, так само, як не можна без цього навчитися грамоти. За яскравий приклад мені був Лейзерів підмайстер. Худий згорблений, вимучений, блідий парубок кращі роки свого життя занастив у Лейзера, виконував ріжноманітні обов'язки, аж поки, врешті, досяг чести отримати голку в руки. Через те я, злигодня, мусив залюбки приймати всі стусани й ляпаси і навіть плакати тільки нишком.

Якось напередодні паски покликав мене Лейзер:

— Іцек-Авремль, а скочи лише до крамнички, вхопи там — ухопило б тебе — на шага ниток, та обкидай — кидало б тобою — перед від цієї сукні, а потім низ. Живо, мамзер!

Пам'ятаю, як я зрадів тоді — така честь. Сидіти за столом, тримати голку в руках... Я радів так, наче б то мені на весіллі дали тримати жердини від „хупи“ — весільного балдахину. Ура! Я сів за стіл напроти

¹⁾ На цехових виборах.

блідого парубка, веселий, радісний, і обома руками тримав низ сукні, немов якусь дорогоцінну річ. Кравець фальцетом наспівував то уривка з „кол - нідрей“, то якогось марша, то жартував зі мною чи з блідим парубком, висовуючи при цьому кінчика язика, то ніби плачучи наспівував весільної, під яку провадять наречену, а через хвилину гримав: „Живо Іцик - Авремль! — А потім талмудичним мотивом додавав: „Підправ свічку, мамзер! Швидче, надута пико, трохи швидче, Іцик - Авремль, не куняй, мамзер“.

А я собі тиць та тиць, коль та коль голкою в сукню, в пальці — де потрапить. Але кому болить уколоте, коли на серці сама радість.

Раптом насунула на мене чорна хмара: по всій хаті почало смердіти паленим. Шукають тут, шукають там, врешті, знаходять, що у мене, злигодня, підсмалився низ сукні, той самий низ, що його я мав обкидати нитками, бо коли я підправляв свічку, шматок гнотика упав на сукню...

Галас, крик, гармидер... Ляпаси, стусани падали на мене, як дрова. Я мав досить на свою частку.

Кравець спробував зробити з низа передок, рукава — не втне. Він, сердега, вже був витяг із скрині шмат матеріялу, що „залишилося“ від сукні, але хоч круть - верть, хоч верть - круть — нічого не виходить. Хоч розірвись, хоч лусни. Хоч маслом помасти — не виходить. Низ таки му- сить лишитись низом, бо з свинячого хвоста шапки не зробиш...

— Слухай - но, Іцик - Авремль, — сказав Лейзер — слухай сюди, мамзерук, хвороба тобі в кістки. Бити тебе у мене вже сили немає, нехай - но, хазяйка прийде з базару, ось вона тебе теж трохи зогріє, помацає твої кістки. Вона має таке саме право, як я, і свого тобі не подарує. Та це все нічого, це пусте проти того, що ти одержиш пізніше, коли мені не вдасться моя справа.

Після того Лейзер - кравець замислився, розглядаючи нещасний низ сукні й бурмочучи до себе під ніс:

— Чому - б то й ні... Чому - б то ні... кешені... з дірки кишеню... хиба що ж... ет, що з того...

Потім він витріщив на мене очі й гукнув:

— Пашол вон, мамзер, собаки б тебе їли.

Я тихенько, немов кошеня, виповз з під столу й з важким серцем чекав лихої години.

Ця сумна історія трапилась у середу саме над вечір. У п'ятницю, пам'ятаю я немов оце зараз, мій хазяїн звелів мені однести сукню орендаревій дружині. Орендарша подивилась — грім, блискавка: кишеня саме на низу, на пелені.

— Що це таке, кравчику любий? — заgrimала вона, — як то так, що це таке оце - о? Я таку сукню ніколи в житті не візьму.

— Ай! — солодко посміхаючись, увірвав її мій Лейзер — ай, не кричить, щоб я так жив, Брайнделе. Нехай мені так господь допоможе, як це зроблено добре. Я пошив вам сукню за найостанньою модою. Що значить, у всіх паній тепер прорізані кишені на пелені. Тільки божевільний робить тепер кишені спереду. Щоб я так, вседержителю мій, позбавився свого ремества й не потребував бути кравцем (так він звичайно божився, як і всі інші ремесники), як це гарно. Шкода, щоб я так живий був, що ви самі не можете, вашими власними очима подивитись яку небесну красу воно має. Ото не мадайте, щоб я так живий був, Брайнделе, воно гарно. От носіть собі на здоров'я. Вживайте на здоров'я, порв'ть на здоров'я. Дайте лишень шагів кілька моему учневі, він заслужив, щоб я так живий був, він сердега, ледве очі не стратив і дуже працював над цєю кешенею. Мені теж належиться, щоб я так живий був, чарочку.

Лейзера в Безлюдовці вважали за найкращого кравця, що шиє за журналами, а орендар був найбільший багатій. Отже, побачивши, що його

дружина, орендарша, убрала сукню з кешенею внизу на пелені, всі Безлюдівські модниці й собі прорізали кешені в сукнях. Але хоч моя кешеня й ввійшла у моду, проте мені не допомоглося. Лейзер боявся, щоб я часом не вигадав іще якихось отаких мод, що від них він, боронь боже, на живіт захворіти може, й через те не хотів дати мені геть і голкою вколоти. Він зовсім подарував мене своїй дружині, залишивши собі право інколи заліпити мені ляпаса. Навіщо мені, казав він, отаку кляту хворобу мати, отакого штукаря. До цього він додавав своє улюблене прислів'я—собаки тебе б їли... Лейзерісі я одного разу наробив шкоди—ненароком розбив макитру з яйцями і через те мусив щезнути.

Після того мене віддавали до інших ремесників, що тижня до іншого. Але я був злигодня й ніде не мав щастя. Кожний ремісник окремо знайомив мене на перших кроках з господарством і запрягав мене в ярмо. Одного хазяїна я мав, якогось шевчика, веселого капцана, він посилав мене в брудні місця виривати щетину з свиней.

— Дурнику, — казав він — із свині хоч щетину теж добре. Рвати щетину з свині — це добре діло...

Коли я ніс помийницю, цей веселий бідак приспівував мені:

— Неси, неси, Іцек-Авремелю, бодай мені дожити нести тобі до весілля вина в решеті. Неси Іценю, неси. За твого віку будши, я чимало помийниць повиносовував...

Цього самого шевчика я любив всею душею. Він ставився до мене краще ніж усі інші. Може б у нього я прижився й чого небудь вивчився б, та він раптом, дуже захворів, почав страшено кашляти, харкати кров'ю, через те що він, бідолага, дуже бідував, працював над свої сили, щоб прохарчити жінку й дітей, а їсти — він, сердега, їв горе. Опріч сухого шматка хліба, він нічого в роті не мав. Їн давно забув самий смак м'яса. В розмові він часто шуткував: м'ясо — це не єврейська їжа... Його, бідолагу, на тачці одвезли пізніше у богадільню й там він вмер...

Переклала з єврейського З. Йофе

ДАЛЕКО ГУКНУВ ПАРОТЯГ...

Юр. Жилко

Далеко гукнув паротяг —
(Луна розляглась по ярах).

На обрії змійка вогнів
Поволі зника в далені...

Шкапина зморилась, бреде й не бреде.
На гору крутую дорога веде.

Які ці дороги безмірно важкі,
Від мжички розкислі, слизькі...

А дощ усе сіє невпинно із хмар.
Дивлюсь, чи накритий чарівний лихтар.

Зморила й мене оця путь,
А в хаті-читальні, либонь, уже ждуть...

Чи ж довго ще їздити будемо так...

.....
(Далеко гукнув паротяг).